

FARKLI ÇALIŞMA BİÇİMLERİ

Batuhan BÜYÜKAYHAN
Makine Mühendisi, <http://www.iscisinifi.org>

Giriş

Ücret en basit haliyle işçinin bir işgünü karşılığında aldığı bir miktar paradır. Ücret biçimleri ise bu paranın işçiye nasıl ödendiğini ifade eder. Ücretin fazla mesai, prim, parça başı gibi farklı ödeme biçimleri olabileceği gibi; bu ödeme biçimlerine tekabül eden çalışma biçimleri de farklı biçimlere sahip olabilir. Örneğin; prim, performans dayalı çalışma biçiminde, parça başına ücret ise parça başı çalışma biçiminde ödenir. Öyleyse ücret biçimleri, çalışma biçimlerinden bağımsız olmadıkları gibi tam tersine çalışma biçimlerinin birer sonucudurlar. Yazı kapsamında ücret biçimleri ile birlikte farklı çalışma biçimleri ele alınacaktır. Aslında farklı çalışma biçimleri her halükârda yazı kapsamında incelenecek iki temel ücret biçimine; zamana göre ücrete ve parça başına ücrete indirgenir. Bu nedenle çalışma biçimlerini analiz etmeden önce zamana göre ücret biçimi ve parça başı ücret biçimi analiz edilecektir.

Metin içerisinde sıkça üzerinde duracağımız “emeğin fiyatı” kavramı, kapitalizmde işçi sınıfına saldırının bir aracı olarak kullanılır. Emeğin fiyatıyla ortadan kaldırılmak istenen temel ilişki “işgünü” ilişkisidir. Çünkü işgünü, sınıf mücadelesinde işçi sınıfı tarafından sömürü oranını sınırlandırması için vazgeçilmez bir ölçü birimidir. Ölçü birimini kaybetmiş bir işçi sınıfı için sömürünün sınırları ortadan kalkmış, mücadeleyi ortaklaştıracak hiçbir dayanak kalmamıştır. İşçi sınıfının bilimi, kapitalist üretim biçimi içerisinde, bütün analizlerini bu sebepten dolayı “normal bir işgünü” üzerinden yapar.

Ücret biçimlerinin çalışma biçimlerinden bağımsız olmadıklarını; emeğin fiyatı kavramıyla birlikte esnek çalışma biçiminin önümüze tekrar sürülmesinde ve performans dayalı çalışma biçiminin ücret biçimi olan primde görmekteyiz. Kapitalist üretim biçimi içerisinde bütün bu farklı çalışma biçimleri işçi sınıfının yararınaymış gibi gösteri-

rir. Marx’ın dediği gibi görüngü ile gerçek arasında fark olmasa bilime de gerek olmazdı. Bilim bu nedenle farklı çalışma biçimlerini anlamamızın ve işçi sınıfının önüne sürülecek eski ya da yeni çalışma biçimlerine karşı politika üretmemizin yegâne aracıdır. Çünkü kapitalist üretim biçiminde materyalist tarih bilimi ile anlaşılmayan her şey tepetaklak görünür.

Bu yazı ile yapmaya çalıştığımız şey farklı çalışma biçimlerinin sonuçlarını ortaya çıkarmak ve bu çerçevede işgünü mücadelesinin önemini sınıf mücadelesi açısından bir kez daha kavramaktır.

Ücretin Temel İki Biçimi: Zamana Göre Ücret ve Parça Başı Ücret

Kapitalist üretim biçimi içerisinde ücret, zamana göre ücret ve parça başı ücret olarak iki temel şekilde incelenebilir. İşçi alacağı ücret biçimi nasıl olursa olsun normal şartlar altında kapitalist ile belirli bir zaman üzerinden anlaşır. Bu zaman günlük, haftalık, aylık vb olabilir. İşçi üretebilme potansiyelini yenileyebilmek için ücret olarak emek gücünün değerini almalıdır. Ancak pratikte işçinin aldığı nominal ücret; koşullara bağlı olarak reel ücrete denk düşebilir, altında olabilir veya üzerine çıkabilir.

Zamana göre ücretin ölçü birimi olan ve emeğin fiyatının değişmez bir büyüklüğü olarak görebileceğimiz iş saati fiyatına (emeğin fiyatı), emek gücünün değerinin işgünü oluşturduğu saat sayısına bölünmesi sonucu ulaşılır. Bu durumda toplumsal olarak bir işçinin yaşaması için gerekli olan metalara ulaşmak için çalışacağı süre (iş saati fiyatı değişmez bir büyüklük olduğuna göre) işgününe göre belirlenir hale gelir. Böylece sonuç olarak ortaya çıkan iş saati fiyatı işgünü ortadan kaldırılmasının aracı haline dönüşür. İşgünü hem işçinin kendisi için geçim araçlarını hem de kapitalist için artıdeğeri ürettiği sürenin tamamıdır. “İşgünü” kavramı iş saati ile parçalarına bir kez

Türkiye’de son dönemlerde ortaya çıkan özel istihdam büroları işçi ile kapitalist arasında normalde olması gereken işgünü üzerinden anlaşmayı iş saati üzerinden anlaşmaya dönüştürmenin bir aracıdır

ayrıldıktan sonra, kapitalist işçinin emek-gücünü artık “normal” bir işgünü boyunca kiralamak zorunda değildir. Onu işgünü sınırlarının altında veya üzerinde çalıştırabilir. Her iki koşulda da iş saati fiyatı ödendiği için bu çalışma biçimleri kapitalist toplum tarafından adaletli görünür. Ancak kapitalist toplum tarafından adaletli görünen bu işleyiş; emek-gücünün değerini alamayan işçi açısından yıkıcı sonuçlara neden olur. Çünkü kapitalist, işçiye bir iş saatinin karşılığını verirken dahi ondan artı-değer sızdırmıştır. İşçi için nasıl ki

fazla çalışmanın sonucu olarak fiziksel ve moral yıpranma, ödenen gülünç fazla mesai ücretleriyle yerine konulamıyorsa, az çalıştırılmanın sonucunda da işçi emek-gücünün değerinin ücret karşılığını alamayarak; bu değer büyüklüğünü elde edebilmek için birden fazla işte çalışmak zorunda kalacaktır. Bu durum öyle bir noktaya evrilir ki kapitalist, işçiye emeğinin saatlik değerini ödediği bahanesiyle işgünü kavramını tamamen ortadan kaldırarak işçiye sözde “esnek” bir biçimde çalıştırabilir.

Türkiye’de son dönemlerde ortaya çıkan özel istihdam büroları işçi ile kapitalist arasında normalde olması gereken işgünü üzerinden anlaşmayı iş saati üzerinden anlaşmaya dönüştürmenin bir aracıdır. Böylece emeğin fiyatını düşük tutarak işgününün hukuksuz bir biçimde uzatılmasına ve işçilerin bu koşullarda istihdam edilmesine hizmet etmektedirler. Ancak şurası unutulmamalıdır ki “normal bir işgünü” işçi sınıfının sistem içerisindeki en büyük kazanımıdır. Zamana göre ücret biçiminin pratik hayatımızda fazla mesai, kısa süreli çalışma ve esnek çalışma olarak karşımıza çıktığını, iş saati fiyatı yani emeğin fiyatı üzerinden analiz edebiliriz.

Fazla Mesai ve Kısa Süreli Çalışma

Emek gücü metasının değeri de diğer bütün metalar gibi belirlenir. Emek gücünün değerinin yeniden üretilmesi, üretken faaliyette bulunduğu sürede fiziksel ve moral yıpranmasının yerine

konulmasını ifade eder. Öyleyse emek gücünün değeri, işçinin yeniden üretimi için gerekli olan ve ertesi gün işe yine aynı potansiyel ile gitmesini sağlayacak geçim araçlarının kitlesi ile ölçülebilir. Bir büyüklük olarak bu özel metanın, yani işçinin kendisinden ayrılması mümkün olmayan emek gücü metasının değerinin alt sınırını zorunlu yaşam gereksinimleri; üst sınırını ise sınıf mücadelesi belirler. Emek gücünün değeri veri ise normal bir işgünü karşılığında işçinin aldığı ücret emek gücünün değerine tekabül etmelidir ki toplumsal olarak sermayenin yeniden üretimi mümkün olabilsin. Fazla mesai ise normal bir işgünü üzerinde yapılan çalışmanın tamamıdır. Buradaki asıl mesele fazla mesaiye ödenen ücretin büyüklüğü sorunudur.

Normal bir işçinin ücreti nasıl ki günlük, aylık ve yıllık giderlerini de içerisinde barındırmak zorunda ise üretebilme potansiyeli ortadan kalktıktan sonraki yaşamı için de gerekli olan giderleri kapsamak durumundadır. Bir işçinin toplam çalışma süresi yani çalışmaya başladığından üretme potansiyelini kaybettiği zamana kadar geçen süre, yine toplum tarafından belirlenir ve ortalama bir büyüklük olarak ifade edilir. Ancak fazla mesai durumunda yıpranma normal bir işgünü içerisindeki yıpranmadan daha fazladır. Çünkü emek gücünün değeri işgününe göre belirlenir ve bunun üzerindeki her çalışma, yaşamı boyunca çalışabileceği toplam zamandan eksilir. Aynı zamanda normal bir işgünü üzerindeki çalışma bir gün içerisindeki işgününün mutlak olarak artmasına tekabül ettiğinden dolayı, fazla mesaiden kaynaklanan yıpranmanın yerine koyulabilmesi için gerekli zaman azalır. Dolayısıyla işçinin fazla mesai yapmış olduğu durumdaki yıpranması doğrusal olarak değil geometrik olarak artar. Sonuç olarak işçinin yaşamı boyunca toplam çalışabileceği zaman azalır. Örneğin, normal bir işgünü ile işçi kırk yıl boyunca

Emek gücü metasının değeri de diğer bütün metalar gibi belirlenir. Emek gücünün değerinin yeniden üretilmesi, üretken faaliyette bulunduğu sürede fiziksel ve moral yıpranmasının yerine konulmasını ifade eder

Fazla mesaiye ödenen ücret hem yıpranmanın geometrik olarak artmasından hem de işçinin yaşamı boyunca toplam çalışabileceği süreyi azaltmasından ötürü, iş saatinin belirli bir katı olarak ödenmek zorundadır. Ödenmediği taktirde emek gücünün değerini alamayan işçi için emek yağması gerçekleşmiş olur

çalışabilecek iken; fazla mesai ile çalışan bir işçi otuz yıl sonunda üretebileme potansiyelini yitirebilir. Fazla mesai için ödenen ücret, aradaki kaybedilen on yıllık farkı kapatabilecek büyüklükte ise kapitalist hukuk açısından bir sorun yoktur. Eşdeğerler eşdeğerlerle değişmiş gibi görünür. Bu nedenle fazla mesaiye ödenen ücret hem yıpranmanın geometrik olarak artmasından hem de işçinin yaşamı boyunca toplam çalışabileceği süreyi azaltmasından ötürü, iş saatinin belirli bir katı olarak ödenmek zorundadır. Ödenmediği taktirde emek gücünün değerini alamayan işçi için emek yağması gerçekleşmiş olur. Emek

yağmasının genelleşmesi durumunda ise işçi sınıfı yeniden üretimini devam ettiremez.

İşin niteliği gereği bazı işkollarında dönemsel olarak fazla mesai zorunlu olabilir. Bu durumda, biraz önce bahsettiğimiz gibi fazla mesai ücretinin yapılan fazla mesaiden kaynaklı yıpranmayı telafi ediyor olması gerekir. Nitekim fazla mesainin işin niteliğine bağlı olmadan genelleşmesi durumunda işgünü mutlak olarak uzar. Birçok işkolunda işçi sınıfının fazla mesai yapmadan geçinemediği veya nominal ücretinin emek gücünün değerinin altında ödenmesi durumunda işçinin fazla mesai yapmak zorunda bırakıldığı pratiğiyle karşı karşıya kalabiliriz. İşçi sınıfına nominal olarak daha fazla ücret ödenmesine karşın aslında fazla mesai ücretlerinin yıpranma payını karşılamaması sebebiyle ödenen ücret, reel ücretin altında kalmıştır. Fazla mesai işçi açısından nominal ücretinin artması anlamına gelir. Örneğin, bir iş için 80 saatlik emek zaman harcanması gereksin. Normal şartlar altında 10 işçi ile günde 8 saat emek harcayarak yapılabilecek bir işi, 8 işçi ile günde 10 saat emek harcayarak yapabilir durumda olalım. Her işçinin günde 2 saat fazla mesai yapması 2 işçi istihdam edilmesinden daha az

maliyetli oluyor ise -kapitalist açısından her zaman bu denge gözetilir- ve işçiler açısından fazla mesai nominal ücretlerde bir yükselmeye tekabül ediyor ise bu durumun genelleşmesi sonucunda normal bir işgünü 8 saatten 10 saate yükselmiş anlamına gelir. Türkiye’de yasal işgünü 8 saat olmasına karşın fiili işgünü bunun çok üzerindedir. İşçi sınıfının fazladan çalışılan saatlerinin karşılığı ödenmediği için emek yağmasının var olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıdaki örnekte belirttiğimiz gibi gerçekte işçi sınıfına 40 yıl boyunca çalışarak alacağı ücretin daha az bir miktarı 30 yıl karşılığında verilmiştir. Daha da kötüsü işgünü mutlak olarak uzamış aynı zamanda sömürü oranı artmıştır. Çoğu işkolunda normal bir işgünü ücretinin emek gücünün değerinin altında olduğunu, buna karşın fazla mesai ödemelerinin iş saati fiyatına oranla yüksek olduğunu görebiliriz. Böylece fazla mesai yapmak işçiye mantıklı görünür. Bu durum, eğer işçi sınıfı örgütsüz ise fazla mesai ile çalışma biçimi sonucunda işgününün mutlak olarak uzatılmasını olanaklı kılar.

Fazla mesai ile çalışma biçimi sonucunda ücretin az ödenmesi nasıl ki işçi sınıfı açısından yıkıcı sonuçlara neden oluyorsa; kısa süreli çalışma biçiminde de aynı durum ile karşılaşırız. Daha önce de söylediğimiz gibi emek gücünün değeri normal bir işgünü karşılığında ödenir. İş saati fiyatı bu ücretin işgünü oluşturduğu toplam saate bölünmesiyle elde edilir. İşgünü iş saatleri toplamından oluşmaz. İşgünü belli bir büyüklüktür ve iş saatleri bu büyüklüğün saat olarak birimlerini oluşturur. İşgününün iş saatlerine bölünmesiyle birlikte kapitalistin işçi ile bir işgünü üzerinden anlaşma zorunluluğunun ortadan kalkması, kapitalist hukuk temelinde olanaklı hale gelir. Kapitalist, işçiyi iş saati fiyatını ödediği bahanesiyle bir işgününden az süre çalıştırabilir. Kapitalistin bir işçiyi işgününden az çalıştırması durumunda önemli bir ayrıntı vardır. Nasıl ki bir işgünü işçinin hem kendisini yeniden ürettiği hem de kapitalistin kârını ürettiği zamana ayrılıyor ise bir iş saati için de aynı durum söz konusudur. Yani işçi bir saat çalışsa dahi ürettiği değer aldığı değerden daha fazla olacaktır. Bu durumda işçi bir işgünü tamamlamadan kendisini yeniden üretebilecek metalara ulaşamayacak, aynı gün içerisinde başka bir işte çalışmanın koşullarını yaratmaya çalışacaktır. Bu durum dolaylı olarak işgününün uzamasına neden olur.

Gerek fazla çalışma biçiminde gerekse kısa süreli çalışma biçiminde olsun; mesele işçinin, emek gücünün değerini alamıyor olmasıdır. İki çalışma biçimi de kapitalist hukuk açısından adaleli görünse de işçi sınıfının yeniden üretiminin koşulları ortadan kalkabileceğinden, ikisi de işçi sınıfı tarafından reddedilmelidir.

Esnek Çalışma

İş saati bir önceki konuda bahsettiğimiz gibi emek-gücü değerinin işgününe bölünmesi ile elde edilen bir büyüklük olmak zorundadır. Şu unutulmamalıdır ki; iş saatinin kendisi işgününün büyüklüğünün nedeni değil tam tersine işgününün sonucudur. Emek gücünün değeri, yani işçi sınıfının kendisini yeniden üretebilmesi için toplumdaki ücret biçiminde talep ettiği pay ancak işgününün sınırları belirli ise saptanabilir. Farklı şekillerde karşımıza çıkan esnek çalışma biçimleri, toplumsal olarak belirlenmiş işgünü kavramını ortadan kaldıranın koşullarını oluşturur. Toplumsal işgünü belirli iken emeğin fiyatı veri ise bu durumda ücreti faal olarak çalışılan süre belirler. Böyle hesaplanır ise ücret emek gücünün değerine eşit olmayabilir. Çünkü kapitalist, işçiyi emeğin fiyatını ödediği bahanesiyle normal bir işgününden daha az veya daha fazla süre çalıştırabilir. Ancak iki durumda da emeğin fiyatı ödendiği için işçi emek gücünün değerini almasa bile kapitalist hukuk açısından bir “adaletsizlik” yoktur. Esnek çalışma biçiminde işgünü sınırlandırılmadığından bu çalışma biçiminin genelleşmesi durumunda emeğin fiyatının belirlenebilmesi için sadece ölçü birimi olarak kalır.

Kapitalde konuyla ilgili şu bölüm dikkatimizi çeker: “Saat başına ücret, kapitalistin, günlük ya da haftalık bir ücreti ödeme yükümlülüğü altına girmeden, sadece, ne kadar olacağı onun keyfine bağlı olan çalışma saatlerinin karşılığını ödemekle yetinebileceği biçimde saptanırsa, bu durumda, kapitalist, işçiyi saat başına ücretin veya emek fiyatının ölçü biriminin hesaplanması sırasında başlangıçta temel olarak alınan süreden daha kısa bir süre çalıştırabilir. Bu ölçü birimi, emek gücünün günlük değeri / belli sayıda saatte oluşan işgünü oranıyla belirlendiği için, işgünü belli bir sayıda iş saatini kapsayan bir şey olmaktan çıkarılmaz, sözü edilen ölçü birimi, doğal olarak bütün anlamını kaybeder. Karşılığı ödenmiş emekle karşılığı

ödenmemiş emek arasındaki bağlantı ortadan kalkar. Kapitalist şimdi işçiden, ona kendi varlığını sürdürebilmesi için gerekli emek zamanı bırakmadan, belli bir artık emek miktarını sızdırabilir. Kapitalist, çalışmada söz konusu olabilecek her türlü düzeni ve belirliliği yok edebilir, kendisine uygun gelişine, keyfine ve o andaki çıkarlarının gereklerine bağlı olmak üzere, korkunç derecede aşırı çalıştırma ile gerekli ya da mutlak işsiz bırakma arasında istediği gibi hareket edebilir, bir anda bir uçtan diğer uca geçebilir. Kapitalist, “emeğin normal fiyatı”nu ödediği bahanesiyle, işçiye karşılığında herhangi ek bir ödemede bulunmaksızın, işgününe anormal bir biçimde uzatabilir...”(1).

Eğer iş saati fiyatı ile birlikte işgünü kavramının ortadan kalkması, esnek çalışma biçimi ile mümkün hale gelebiliyor ise bir önceki başlıkta incelediğimiz olduğumuz fazla mesai ve kısa süreli çalışma kavramları da ortadan kalkacaktır. Daha önce anlattığımız gibi fazla mesai normal bir işgünü üzerindeki çalışmadır. İşçi fazla mesai yaptığı durumda hem normal bir işgününün üzerindeki çalışma yoğunluğundan kaynaklı yıpranır, hem de işgünü mutlak olarak uzadığı için kendisini yeniden üretebileceği zaman azaldığından dolayı ayrıca yıpranır. Ancak normal bir işgünü kavramı ortadan kalktı ise bu yıpranmanın ölçülmesi imkânsızdır. Aynı zamanda bu durum kısa süreli çalışma için de geçerlidir. Böylece neye göre kısa veya fazla çalıştığımızı belirleyemez hale geliriz. Normal bir işgününe göre daha ilerici gibi görünen bu çalışma biçimi2 kapitalist üretim biçimi içerisinde sömürünün hiçbir sınırlandırma olmadan arttırılmasının koşulunu oluşturmaktadır. Son zamanlarda gerek iş kanununda yapılan düzenlemeler ile gerekse pratik olarak uygulandığı şekliyle Türkiye’de hızla esnek çalışma biçiminin yaygınlaştığını görmekteyiz. Kapitalist üretim biçimi içerisinde bu farklı çalışma biçiminin işçi sınıfı açısından hiçbir meşru zemini yoktur. Mücadele her zaman normal bir işgünü üzerinden verilmelidir.

Eğer iş saati fiyatı ile birlikte işgünü kavramının ortadan kalkması, esnek çalışma biçimi ile mümkün hale gelebiliyor ise fazla mesai ve kısa süreli çalışma kavramları da ortadan kalkacaktır

Parça Başı Ücret ve Parça Başına Çalışma Biçimi

Parça başı ücret zamana göre ücretin değişikliğe uğramış biçimidir. Parça başına ücret, zamana göre ücretten farklı olarak işçinin bir işgünü boyunca ürettiği meta sayısına ya da gerçekleştirdiği işlem sayısına göre ücretin belirlenmesidir. Bu ücret biçiminde ölçü birimi direkt olarak zaman değil; belirli bir zaman aralığında somutlaşan meta sayısıdır. Yine de işçi emek gücünün karşılığı olan değeri alır. Ancak ufak bir değişiklikte yani ücretin üretilen meta sayısına göre verilmesinin nasıl kapitalist lehine işlediğini göreceğiz.

Yönetim ve denetim işi kapitalistin işidir. Yani işçinin bir gün içerisinde ortalama ne kadar sömürülmesi gerektiğini sermaye sahibi denetler ve yönetir. Biliyoruz ki emek gücünün değeri ve işgünü belirli bir büyüklüktür ve kapitalist işçiyi bir işgünü boyunca kiraladıktan sonra onun bütün nimetlerinden yararlanmaya çalışacaktır. Yönetim ve denetim işi kapitalist üretim biçimi geliştikçe işçi sınıfının unsurlarına aktarılır. Zamana göre çalışan bir işçinin denetlenmesi için başka bir işçi daha istihdam edilmelidir. Her halükârda bu durum zamana göre çalışma biçiminde kapitalist açısından bir maliyet demektir. Parça başı ücret biçiminde ise yönetim ve denetim işi herhangi bir maliyete sebep olmaksızın işçinin kendi kendini denetlemesi ile sağlanır. İşçinin ücreti ne kadar süre çalıştığına göre değil belirli bir zaman dilimi içerisinde ne kadar meta ürettiğine bağlı olduğuna

Parça başına ücret işçinin kendi rızasıyla daha uzun süre çalışmasının koşullarını yaratır. Zamana göre ücret gibi fazla mesai ödenmesini gerektirecek zorunluluk ortadan kalkmıştır

göre ne kadar çok yoğun çalışırsa o kadar yüksek ücret alacaktır. Parça başı ücret sisteminde işçiler hiçbir denetlemeye gereksinim olmaksızın üretebilecekleri en çok meta kitlesini üretme eğilimindedirler. Böylece kapitalistler hiçbir zahmete katlanmaksızın en üst seviyede artı-değer elde etmenin en az maliyetli ücret sistemini keşfetmiş olurlar.

Peki emek gücünün meta başına aldığı parça başı ücret nasıl belirlenir? Emek gücünün değeri belirli oldu-

ğuna göre ortalama bir üretkenlik ve yoğunlukta çalışan işçinin ücreti de emek gücünün değerine tekabül etmelidir. Ücret, parça başı ücret sisteminde daha önceden tecrübe ve deneyimlerle belirlenmiş meta sayısına göre belirlenir. Bir işgünü içerisinde ortalama bir işçinin üretebileceği meta sayısı az çok bellidir. Bu durumda bir parça üretimi için emek gücünün değeri bir işgünü boyunca üretebilecek ortalama meta kitlesine bölünerek parça başı ücret hesaplanır. Ortalama bir işçi için başlangıçta parça başı ücret ile çalışma veya zamana göre çalışma arasında bir fark yoktur. Ancak ortalamanın üzerinde ve altında kalan işçiler için durum değişiklik gösterir. Kapitalist, ortalamanın altında kalan işçilerin sözleşmesini fes etme olanağına sahiptir. Aynı zamanda ortalamanın üzerinde çalışan işçiler daha yüksek ücret aldıkları için ortalama işçiler de çıtayı yükselterek hem yoğunluklarını hem de üretkenliklerini arttırma çabası içerisine girerek ortalama üretilen meta kitlesini arttıracaklardır. Böylece ortalamanın altındakiler elenirken; ortalama, yükselme eğiliminde olacaktır. Her halükârda işçiler arasındaki rekabet kapitalistin işine yarayacaktır. Kazanan en sonunda yine kapitalisttir. Çünkü emek gücünün değeri değişmeksizin ortalama yükselmiş ve parça başına ücret düşmüştür.

Parça başına ücret aynı zamanda işçinin kendi rızasıyla daha uzun süre çalışmasının koşullarını yaratır. Zamana göre ücret gibi fazla mesai ödenmesini gerektirecek zorunluluk ortadan kalkmıştır. Daha çok ödüllendirme sistemi devreye girer. Aynı zamanda ortalama altında çalışan bir işçi için emek gücünün değerinin tamamı ödenmez. Böylece işgünü sınırları, işçinin işçi ile olan rekabeti sonucunda genişletilmiş ve bunun karşılığında hiçbir fazladan ödeme gerçekleşmemiştir. Marx, Kapital'de bu çalışma biçiminin kapitalist üretim tarzına en uygun çalışma biçimi olduğundan bahseder. Parça başı çalışma biçimi gerek yönetim ve denetim maliyetlerini ortadan kaldırması, gerekse işçiler arasındaki rekabetin en üst düzeye çıkarılması ve işgünü sınırlarını ortadan kaldırması nedeniyle kapitalistin el koyabileceği artı-değer miktarını en üst düzeye çıkarır.

Performans ve Prim

Performans ve prim usulü çalışma biçimi gerçekte parça başı çalışma biçiminin farklı bir versiyonudur.

yonudur desek yanlış bir tezde bulunmuş olmayız. Performans ve prim usulü çalışmanın tek farkı; zamana göre çalışma biçimi ile parça başı çalışma biçiminin ortak olarak bir işgünü içerisinde ele alınıyor olmasıdır. Daha çok hizmet sektöründe ve denetleme olanağının daha kısıtlı olduğu işlerde öne sürülen çalışma biçimidir. Zamana göre çalışma biçiminde ortalama yoğunluğun denetlenmesi kapitalistle veya kapitalistin işlevini yerine getiren ücretli işçi ile yapılabilir. Ancak bu denetleme işi işçilerin ortalama yoğunluğunu arttırmaz. Parça başı çalışma biçimindeki gibi işçilerin daha çok meta veya hizmet üretmesini sağlayacak motivasyona gereksinim vardır.

Parça başı çalışma biçiminde nasıl ki ortalamanın üzerinde meta üreten işçi daha çok yüksek ücret alabilmenin olanaklarına sahip olabiliyor ise performans ve prim usulü çalışma biçiminde de ortalama performansın üzerinde çalışan bir işçi bu çalışmasının karşılığını almalıdır. Performansın ölçütü farklı işkollarında birçok belirlenimle kendisini gösterir. Sağlıkta dönüşüm kapsamında doktorların, hemşirelerin bir işgünü içerisinde baktığı hasta sayısı, satış bölümünde çalışan satış elemanının yılda kaç ürün sattığı, çağrı merkezindeki bir işçinin ortalama konuşma süresi gibi farklı belirlenimler performansın ölçüm kriterleri olabilir. Daha doğrusu her iş parça başı çalışma biçimine dönüştürülebilir. Aynı parça başı çalışma biçimindeki gibi işçiler arasındaki rekabet artar, ortalama yoğunluk artar ve fazla mesai için rıza zemini hazırlanmış olur. İşçiler arasında performans ve prim usulü çalışma adaletli gibi görünür. Kapitalist üretim biçimi içerisinde daha çok çalışanın daha çok ücret alması, emek yoğunluğunun ortalama yoğunluğun üzerine çıkarılmasının koşullarını oluşturduğu için böyledir. Nihayetinde ortalama yükseldiğinde ise bireysel kazanım elde eden her işçi için yoğunluk genelleşir ve yeni ortalama düzey belirlenir. Artık işçiler açısından performans bu ortalama düzeyden ölçülecektir. Bireysel kazanım elde eden her işçi diğer işçiler gibi sonunda daha yoğun çalışmaya mahkûm olacaktır. Elbette ki daha çok emek harcayanın daha yüksek ücret alması gerekir. Ancak bu durum kapitalist üretim biçimindeki gibi işçinin performansının daha yüksek olmasından değil yıpranma payının ortalama bir işçiye oranla daha fazla olmasından kaynaklanır.

Prim ise performansın ücret biçimidir. Zamana göre ödenen ücretin üzerinde “ek ücret” gibi görünen ücretin bu kısmı parça başına ödenen ücret gibi belirlenir. Daha çok hasta bakan, daha çok satış yapan, daha kısa sürede müşterinin sorununu çözen daha çok prim alacaktır. Prim genellikle yıl sonunda verilir ve işçi açısından bir yıl yoğun çalışmanın mükafatı olarak değerlendirilir. Performans ve prim usulü çalışmada prim, ücretin üzerinde ödenen daha fazla miktarda ücret değil, işçinin aldığı ücrete dahildir. Yani işçiler kapitalist ile sözleşmeyi prim dahil olarak yaparlar ve ortalama bir işçi için yine parça başı ücrette olduğu gibi emek gücünün değerine tekabül eder. Bu durumda prim sadece bir kandırmacadan ibarettir. Yine de işçiler arasındaki prim farkları, rekabeti arttıracak ve işçilerin birliğinin önündeki engel haline gelecektir. Kapitalist üretim biçimi açısından doğrudan parça başı çalışma biçimine dönüştürülemeyen işkollarında performans ve prim usulü çalışma biçimi kapitalist üretim biçimi içerisinde parça başı çalışma biçiminin uygulanmasıdır ve işçi sınıfının kolektif çıkarları açısından reddedilmelidir.

Vardiya ve Nöbet

Sermaye; makine, hammadde, yardımcı hammadde gibi öğeler ile birlikte işçiden oluşur. Kapitalde Marx, ilkini değişmeyen ikincisini ise değişen sermaye olarak kullanır. Üretim için iki öğenin de birlikte bulunması gerekmektedir. Ancak bir gün 24 saat ile ve bir işgünü 8 saat ile sınırlandığı için geriye kalan 16 saat sermaye işlev göremez. İşlev göremediği için de bu zaman dilimi içerisinde kapitalist için artı-değer üretilmemiştir. Mutlak olarak işgününün artırılması mümkün değil ve bir günü işgünlerine bölerek üretir. Günün belirli gruplar halinde bölünmüş saatlerinde işçilerin çalıştırılması vardiya sistemi olarak adlandırılır.

Vardiya sistemindeki asıl amaç günün her anında artı-değer üretilmesinin olanaklarının sağlanmasıdır. Böylece sermaye hiç aralıksız işlev görebilecektir. Ne var ki işçi emek gücünün yeniden üretimini bir işgünü dışında kalan zaman diliminde bireysel tüketimi ile yapar. Yeniden üretimi sırasında işçi hem fiziksel olarak kendisini yeniler hem de moral olarak. Vardiya sisteminde ise günün tamamında çalışıldığı için işçilerin bir kısmı

gece bir kısmı ise gündüz çalışmak zorunda bırakılır. İnsanın fizyolojisi gece uyumak için programlanmıştır. Gece vardiyasında çalışan bir işçi için bu fizyolojik alışkanlık ihlal edilmiş olur. Bu nedenle gece vardiyasında çalışma insanın biyolojik yapısını bozmakta ve yıpranma haliyle gündüz çalışmasına oranla çok daha fazla olmaktadır. Ayrıca moral olarak işçinin kendisini yeniden üretmesi de gece vardiyası nedeniyle mümkün değildir. Toplumun neredeyse tamamı gündüz vakti çalışmakta gece vakti sosyal olarak kendisini yeniden üretmektedir. Gece vardiyasında çalışan bir işçi için sosyal olarak kendisini yeniden üretebilmesinin olanakları neredeyse yoktur. Hem biyolojik nedenler sebebi ile hem de moral olarak kendisini yeniden üretebilmesinin koşullarının olanaklarının sınırlılığı nedeniyle gece vardiyasında çalışma fazla mesai gibi değerlendirilmeli ve ödenen ücret saat başı aldığı ücretin belirli bir katı olmalıdır. Yine fazla mesaide değindiğimiz gibi gece vardiyasında çalışmada her saat yıpranmayı geometrik olarak arttırır ve her halükârda fazla mesainin yıkıcı sonuçları ile işçi karşı karşıya bırakılır. İşin niteliği gereği gece vardiyasında çalışmak zorunlu olabilir. Böyle durumlarda ise ödenen ücret hem moral yıpranmanın telafi koşulları ortadan kalktığı hem de biyolojik olarak normal bir insanın yapısına ters olduğu için gece vardiyası ücretlendirilmeleri fazla mesai ücretlerinden daha fazla olmalıdır.

Nöbet usulü çalışma biçimi ise vardiya sisteminin farklı bir versiyonudur. Nöbet, bir gün boyunca çalışılması zorunlu olan işlerde daha çok karşımıza çıkan bir çalışma biçimidir. Örneğin sağlık işkolu nöbet usulü çalışmanın en yaygın olduğu işkollarındandır. Bu çalışma biçiminde haftanın veya ayın belirli günlerinde neredeyse bir güne yakın çalışma saati boyunca işçinin çalıştırılması söz konusudur. Gündüz ve gecenin tamamı işyerinde geçer. Nöbet usulü çalışmada hem fazla mesai hem de gece vardiyasının yıkıcı etkilerinin gözetilmesi gerekir.

Parça başı çalışma biçimi ve buna tekabül eden parça başı ücrette işçiler arası rekabet en üst seviyeye çıkar, işgünü anormal bir biçimde uzatılır ve emek-yoğunluğu hat safhalara ulaşır. Böylece emek-gücünün ücret karşılığını alamayan işçi sınıfı kötürüm bir hayat sürmeye mahkum edilir

Sonuç

Kapitalist üretim biçimi açısından farklı çalışma biçimlerinin tamamının zamana göre ücret ve parça başı ücret temelinde incelenebileceğini görmüş olduk. Zamana göre ücret, burjuva ekonomi politiği açısından iş saati ücretinin toplam çalışma zamanı ile çarpılmasıyla elde edilmektedir. Böylece “emeğin fiyatı”nın ödendiği ortadan kaldırılmak istenmektedir. Emek-gücünün ücret karşılığını alamayan işçi sınıfı, emek-yağmasına uğratılmakta ve tek varlık koşulu ellerinden alınmaktadır. Parça başı çalışma biçimi ve buna tekabül eden parça başı ücrette de işçiler arası rekabet en üst seviyeye çıkarılmakta, işgünü anormal bir biçimde uzatılmakta ve emek-yoğunluğu hat safhalara ulaşmaktadır. Böylece emek-gücünün ücret karşılığını alamayan işçi sınıfı kötürüm bir hayat sürmeye mahkum edilmektedir. Diğer yandan bu çalışma biçimleri örgütlenme olanaklarının önünde sınıf içi rekabetten dolayı engeller doğurmaktadır. Bu nedenle çalışma biçimlerinde eğilim işgünü yerine iş saati ve parça başı çalışma biçimine doğrudur.

Farklı çalışma biçimleri aynı zamanda farklı istihdam biçimleri ile desteklenmektedir. Özel istihdam büroları ve taşeron istihdam biçimi bunların örnekleri arasında yer alır. Sistem içerisindeki mücadele en büyük dayanağını normal bir işgünü üzerinden alır. Bu nedenle normal bir işgünü ilişkisini ortadan kaldıracak bütün farklı çalışma biçimleri reddedilerek, sömürünün sınırlandırılabilmesi için işgünü kısıltmaya yönelik farklı çalışma biçimleri işçi sınıfı tarafından kapitalist sınıfa dayatılmalıdır.

Dipnotlar

1. Bugün için işgünü 8 saattir.
2. Toplumsal üretim biçimi içerisinde elbette daha ileridir.

Kaynak

1. Marx K. ‘Kapital’, Yordam Yayınları, 2015, 1/523-524.●